

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА ДОМАШНАТА И ЕВРОПСКАТА ЛЕГИСЛАТИВА КОЈА ГО РЕГУЛИРА СТАТУСОТ НА МЛАДИТЕ

Коалиција на младински
организации СЕГА

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА ДОМАШНАТА И ЕВРОПСКАТА ЛЕГИСЛАТИВА КОЈА ГО РЕГУЛИРА СТАТУСОТ НА МЛАДИТЕ

Горица Атанасова
-консултант-

Коалиција на младински организации СЕГА

Мај, 2010 година

СОДРЖИНА

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ	3
I. ВОВЕД.....	4
II. КРАТОК ИСТОРИЈАТ НА МЛАДИНСКОТО ЗДРУЖУВАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	5
III. ЕВРОПСКИ ПРАКТИКИ	7
IV. НАЦИОНАЛНА ЗАКОНСКА РАМКА.....	16
V ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ	25
V. 1 ПРЕПОРАКИ.....	26
БИБЛИОГРАФИЈА	31
ЛИСТА НА ИНТЕРВЈУА.....	33

Листа на кратенки

АМС	Агенција за млади и спорт
АП	Акционен План
БиХ	Босна и Херцеговина
ЕМФ	Европскиот Младински Форум
ЕУ	Европска Унија
МЗ	Министерство за здравство
МК	Министерство за култура
МОН	Министерство за образование и наука
МП	Министерство за правда
МСМ	Младински Совет на Македонија
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
НВО	Невладина организација
НПАА	Национална програма за усвојувањето на правото на ЕУ
НСМ	Национална стратегија за млади
НУК	Национален Управувачки Комитет
РМ	Република Македонија
СЕ	Совет на Европа
СРМ	Собрание на Република Македонија
ЦИРА	Центарот за Институционален Развој

I. ВОВЕД

Младите претставуваат движечка сила на модерните демократии кои треба да се во функција на “будно око” кое ќе биде постојан коректив и носител на демократски промени и напредок на општеството. Категоријата *млади* како посебен општествен феномен како и политиката за млади претставуваат релативно нови флоскули кои се третираат во различните Европски форуми и институции. Младите претставуваат мошне динамична категорија која има допирни точки со многу други области како образование, здравство, вработеност, правда, локална самоуправа, култура и многу други. На ниво на Европа, отсуствува единствена дефиниција за тоа што претставува младиот човек и на која возраст е, се разликуваат практиките за регулирање на статусот и делувањето на младите, опфатот на областите кои ги засегаат е различен и променлив како и зависи од општите социјално-економски прилики. Она што ги обединува Европските практики е дека се преземаат напори за регулирање на областа на младите на ниво на Европската Унија и Советот на Европа но и дека поодделните земји развиваат или веќе имаат добро развиени младински политики кои се регулирани со законски решенија.

Деветнаесет години по етаблирањето на независна и самостојна држава која ги спроведува процесите на демократизација и Европеизација, статусот на младите се уште не е сеопфатно и конкретно уреден во Република Македонија. Постојната законска регулатива во многу мала мера го третира прашањето, положбата и улогата на младите во Република Македонија. Отсуствуваат посебни законски решенија за младите како на пример одделен Закон за млади во кој би се уредил статусот, начинот на организирање и регистрација, формите на делување на младите во Република Македонија. Во Република Македонија не постои ниту законска регулатива со која ќе се воспостави Совет за млади, кој би функционирал како независна чадор организација и би ги претставувал интересите на младите на ниво на државата како внатре така и надвор од неа, што всушност е практика во дел од останатите држави од регионот како и земјите членки на ЕУ.

Во обид да се дадат насоки за евентуално регулирање на статусот на младите потребно е да се направи анализа на европското и домашното законодавство кое се однесува на истите. Во Република Македонија до сега не е направена анализа која би дала осврт на легислативата на младите на национално ниво како и компаративен приказ на искуствата од регулирањето на статусот на младите на регионално и европско ниво.

Предметната анализа настојува да даде преглед на постојната регулатива и меѓународните документи кои го уредуваат прашањето на младите како во европски така и во македонски рамки. Анализата има за цел да ја утврди потребата од законско уредување на статусот на младите како и да даде препораки за начините на регулирање како и опфатот на регулативата за млади во Република Македонија. Анализата произлегува како резултат на лоцираната потреба за прегледот на состојбите поврзани

со законската регулатива за млади на ниво на Македонија и на Европа. Таа претставува дел од активностите на Коалиција на младински организации СЕГА од годишната програма за 2010 година која се реализира со грантот обезбеден преку Програмата CIVICA MOBILITAS спроведувана од Центарот за Институционален Развој (ЦИРА).

Анализата најпрвин содржи аналитички осврт на постојната рамка која ја регулира областа на младите на ниво на Европската Унија и Советот на Европа за да се утврдат насоките и Европските искуства. Понатаму, компаративно се анализираат најдобрите практики на неколку земји од регионот и ЕУ (Словачка, Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина и Србија) кои се избрани поради тоа што нивното уредување, историски развој како и големина соодветствуваат со оној во Република Македонија, со цел да се влечат паралели кои би можеле да бидат применливи за македонскиот контекст (на пр. Словенија - пост-комунистичка земја, дел од истата поранешна Федерација, слична големина и Словачка - пост-комунистичка земја, млада демократија). Во продолжение, направен е аналитички преглед на постојната домашна регулатива согласно приоритетните области лоцирани во Националната Стратегија за Млади. Како заклучок, дадени се препораки кои произлегуваат од сеопфатното истражување за понатамошно делување во области кои треба да послужат како основа и насока за подготовка на законско решение кое би го регулирало статусот на младите.

Методологијата која оваа студија ја користи е квалитативна. Таа се базира на собирање и анализа на податоци од примарна (закони, стратешки документи – стратегии, акциони планови, повелби, итн,) и секундарна литература преку анализа на архивски документи, анализи, трудови кои се од значење за истражувањето. Направени се и неколку интервјуа со фокусирана група на респонденти со цел да се приберат податоци за статусот, делувањето, работата и престанокот на постоење на поранешниот Младински Совет на Македонија. Наодите и препораките кои произлегуваат од анализата се резултат на триангулација на изворите на информации. Студијата користи и метод на компаративна анализа на дадената проблематика со земји кои имаат сличен политички и социјално-економски контекст со Македонија како и заедничка историја и слични аспирации (Словачка, Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија).

II. КРАТОК ИСТОРИЈАТ НА МЛАДИНСКОТО ЗДРУЖУВАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

По распаѓањето на поранешната Југословенска Федерација и започнувањето на процесот на транзиција кон демократија во Македонија во 1991 година беше формиран Младински Совет на Македонија (МСМ) како правен наследник на Републичката конфедерација на Сојузот на социјалистичката младина на Македонија кој со демократско гласање на сите членови престана да постои на крајот на 1980-тите години.¹

¹ Интервјуа со претставници на раководството на МСМ во периодот 1991-1996 г.

Трансформацијата имаше двојно значење за МСМ – од една страна имаше одржливост и расположливост на средства и континуитет во работата додека, од друга страна, дел од организациите останаа во рамки на Советот само за да ги користат неговите средства.² МСМ делуваше како чадор организација на младинските здруженија како Сојузот на извидници, Музичката Младина на Македонија, и др., и успешно се наметна како партнер организација во обидите за градење на младинска политика и младински иницијативи внатре и надвор од државата во периодот 1991-1998 година, која беше финансирана од буџетски средства.³

Во почетокот на 1990-тите кога Република Македонија водеше битка за меѓународно признавање, МСМ успеа да стане рамноправна членка на неколкуте младински Европски организации кои подоцна ќе се трансформираат во Европски младински форум,⁴ кој денес делува како панЕвропска организација. За несреќа, поради грст од причини меѓу кои недостатокот на раководство и криза на лидершипот, внатрешни конфликти и апетити, антагонизам меѓу “старите” и “новите”, отсуство на чувство на заедништво и обидите за поткупување од политичките партии и влијанието на државата поради финансирањето придонесоа за престанокот на делување на оваа организација иако формално сеуште постои МСМ.⁵

По вакумот од неколку годишно координирано младинско граѓанско делување како и отсуството на иницијативи на надлежните државни органи, во јануари 2004 година е формирана Коалицијата на младински организации СЕГА која произлезе како резултат на работата на Младинскиот Совет – Прилеп за имплементација на проектот “Младински Национален Акционен План”.⁶ Денес, Коалицијата брои 19 полноправни и 9 придружни организации и работи на застапување и лобирање на полето на младинската политика во РМ во насока на зајакнување на нивната позиција.⁷ Коалиција СЕГА со нејзините активности и делување се развива како чадор организација на младинските здруженија која ги застапува младинските интереси и работи како рамноправен партнер кој го поттикнува делувањето во оваа област и на национално ниво (на пр. партнерство при изработка на Националната Стратегија за млади и Акциониот План за имплементација на НСМ и развивање на систем за мониторинг и имплементација на истите).

² Интервјуа со претставници на раководството на МСМ во периодот 1991-1996 г.

³ Интервјуа со претставници на раководството на МСМ во периодот 1991-1996 г.

⁴ Интервјуа со претставници на раководството на МСМ во периодот 1991-1996 г.

⁵ Интервјуа со претставници на раководството на МСМ во периодот 1991-1996 г.

⁶ European Youth Forum “Youth Work Development Report on the Study visit to Macedonia: 10-14 October,,” *A Youth Forum Publication*, Brussels, 2006 p. 6.

⁷ Коалиција на младински организации СЕГА,

<http://sega.org.mk/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=28 >

III. ЕВРОПСКИ ПРАКТИКИ

Младите претставуваат една од клучните движечки сили во општеството и како такви тие се препознаени и во корпусот документи на Европско ниво кои се во насока на градење на Европска политика на млади и нивна зајакната општествена улога. Категоријата млади во Европски рамки е релативно млада област која добива зголемено внимание во последните дваесеттина години.

Трендовите за младинската политика на Европско ниво се резултат на активностите на институциите и телата на Европската Унија и Советот на Европа. Во принцип, отсуствува конкретна легислатива која треба да се реплицира и транспонира во националните законодавства на земјите членки на Европската Унија и Советот на Европа. Меѓутоа, стратешките документи кои се носат во нивни рамки како и нивните активности во доменот на младите, ги поставуваат принципите и насоките кои секоја добра и сеопфатна политика за млади треба да ги следи. Тука може да се заклучи дека впрочем станува збор за еден вид на Европско “*soft-law*” (т.е. кривко право) кое не е задолжително за одделните земји членки но претставува основа и насока за развивањето на нивните политики и законодавства кои се однесуваат на младите.

Вклучувањето на терминот “*младина*” како дел од Европските политики е релативно млад феномен кој датира од Договорот во Мастрихт од 1993 година преку членот 149.2 каде што е наведено дека ЕУ треба да “го поттикне развитокот на младинските размени и размените на социо-едукативните инструктори...”⁸ Третирањето на младите луѓе, нивниот статус и делување како посебна категорија стануваат се позначајни на Европско ниво поради повеќе причини меѓу кои загрижувачкиот факт дека процентот на млади луѓе кој во моментов изнесува 20% од вкупната популација се проектира дека ќе падне на 15% до 2050 година.⁹ Во прилог на тоа, препознавајќи уште и дека “1) младите луѓе се една од најранливите групи во општеството, особено во рамки на тековната економска и финансиска криза” како и дека “во нашето општество кое старее, младите луѓе претставуваат скапоцен ресурс,”¹⁰ Европската Комисија усвои нова ЕУ Стратегија за млади под наслов: “Младина – инвестирање и поттикнување” за периодот 2010-2018 година со цел да придонесе кон зајакнување на нивниот статус преку интер-секторските краткорочни и долгорочни активности. Битно е да се спомене, дека сите овие документи се носат по пат на процес на широка консултација во која се директно вклучени и младите луѓе и институциите надлежни за спроведување на политиката на млади.

⁸ European Commission Youth, Youth policy, Overview. Available at: < http://ec.europa.eu/youth/youth-policies/doc1687_en.htm > Last updated on 18 March, 2010.

⁹ European Commission Youth, Youth – Investing and Empowering, “A New Era of EU Youth Policies.” Available at: <http://ec.europa.eu/youth/news/news1458_en.htm>

¹⁰ Ibid.

Документот кој на Европско ниво му претходи на споменатата Стратегија а е во насока на развивање на добри младински политики на ниво на ЕУ и претставува контура во градењето на политиката на младите и политичката соработка е Белата книга за младите донесена во 2001 година. Методите кои на ниво на ЕУ се користат во рамки на политиката на млади се отворениот метод на координација и структурираниот дијалог.

Отворениот метод на координација е механизам преку кој Европската Комисија следи во колкава мера се следат и применуваат стандардите и препораките во областа од страна на земјите членки. Мониторингот се врши преку анализата на поднесените годишни извештаи од страна на надлежните институции и министерства во земјите членки за постигнатото на полето на младите. Другиот значен метод е *структурираниот дијалог* кој има за цел да вклучи што поактивно младински организации на национално, регионално и локално ниво во креирањето на политиката за млади. Овој метод е релативно нов и наменет да го намали се поголемиот демократски дефицит кој се појавува помеѓу граѓаните и институциите на ЕУ.

Зголемениот импетус во доменот на младите кој е евидентен во рамки на ЕУ може да се забележи и преку донесувањето на Регулативата на Советот за прекуграничната мобилност на младите од страна на Советот на министрите за млади во 2008 година, состаноците и делувањето на овие министри, обезбедувањето на финансискиот инструмент за млади преку Програмата “Млади во акција” (2007-2013) со вкупен буџет од 885 милиони евра, подготовката на првиот Извештај за млади и заклучоците/препораките содржани во истиот во 2009 година, се со цел подобрување на севкупната политика која се однесува на младите.¹¹

Во Извештајот за млади на Советот на Европа се наведува дека постои напредок во правната рамка за младинска партиципација на ниво на ЕУ иако во секоја од земјите членки постои различна регулатива која ја определува областа.¹² Понатаму, во однос на младинското здружување, во Извештајот се констатира дека скоро сите земји членки на ЕУ имаат национален Младински совет, повеќе од две третини имаат локални младински совети додека барем петнаесетина од земјите членки имаат регионални младински совети.¹³ Повторно, во извештајот не се прави анализа која практика е најдобра и не е наведено дали е нужно потребно статусот и делувањето на младите да се определат со посебна регулатива. Од друга страна, позитивно се оценуваат земјите во кои младинската политика се регулира со посебна регулатива. Впрочем, во документите и

¹¹ Влада на Република Македонија, “Претставени можностите за користење на програмата ‘Млади во акција’ пред НВО секторот,” 2009 година. Достапно на <<http://www.vlada.mk/?q=node/3816>>

¹² Commission of the European Communities, Commission Staff working document, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. “Youth – Investing and Empowering EU YOUTH REPORT” Brussels, 27 April 2009. p. 45-46.

¹³ Ibid.

анализите на Европско ниво се констатира дека формалната правната рамка за младите претставува предуслов која треба да биде проследена со имплементација и ангажираност на сите засегнати општествени фактори¹⁴ во градење и развивање на функционална младинска политика.

Советот на Европа е вториот форум во рамки на кој многу посветено се гради и развива политиката за млади во Европа. Директоратот за млади и спорт е задолжен за работа на политиката на младите низ методот на ко-управување кој е специфичен за ова тело. *Ко-управувањето* подразбира инволвирање на младински граѓански организации кои работат заедно со политичките претставници во комитетите на дефинирање на приоритетите за младинскиот сектор како и за идните програми и буџети кои како предлози се подоцна усвоени од страна на Советот на министри, телото задолжено за донесување на одлуки на Советот на Европа.¹⁵ Структурите за донесување на одлуки вклучуваат Европски Комитет за млади, Советодавен Совет за млади, Заеднички Совет за млади и Програмски Совет за млади што всушност претставува еден систем каде се вклучени и во кој учествуваат сите засегнати страни кои работат на полето на младите.

Како најстара институција која делува во областа на младите на Европско ниво, Советот на Европа има донесено и Европска Повелба за учество на младите во локалниот и регионалниот живот усвоена во 1992 и ревидирана во 2003 година која ги поставува насоките и принципите за младинска партиципација и на регионално и локално ниво, која нема обврзувачки карактер и не е со статус на конвенција. Всушност, Советот на Европа го следи напредокот во создавањето и надградувањето на младинските политики во земјите членки врз база на поднесените извештаи од страна на членките. За жал, за Република Македонија не постојат податоци за институционалната и правната рамка на младинската политика иако е направен напредок кој земјата треба да го прикаже и кој е евидентен преку донесувањето и имплементацијата на НСМ и Акциониот План за нејзино спроведување, формирање на НУК, формирање на работна група за следење на имплементацијата на НСМ, активностите и делувањето на Коалиција на младински организации СЕГА, итн. Секој сериозен напор за регулирање на статусот на младите и нивното делување треба да ги земе во предвид трендовите, активностите и особено приоритетите за младите, препознаени од Советот на Европа. При секој обид да се регулира полето кое се однесува на младите треба да се води сметка за методот на ко-управување како *modus operandi* на младинската политика.

Европската младинска фондација (European Youth Foundation), претставува едно пан-европско тело поддржано од Советот на Европа, кое има за цел да ја зајакне Европската младинска соработка и истата

¹⁴ Howard Williamson, "Supporting Young people in Europe vol. 2." *Council of Europe Publishings*, Strasbourg, April 2008 p. 20.

¹⁵ Council of Europe: Youth, Co-management. Available at <http://www.coe.int/t/dg4/youth/Coe_youth/co_management_en.asp>

финансиски да ја поддржи, со годишен буџет од околу 3 милиони евра.¹⁶ Една од значајните организации партнери на Советот на Европа е и Европскиот Младински Форум - ЕМФ (European Youth Forum) во кој членуваат околу 100 Национални Младински Совети и меѓународни невладини организации со повеќе од десетици милиони членови кои се состануваат и ги претставуваат нивните заеднички интереси.¹⁷ Република Македонија не е членка на овој форум што претставува своевиден хендикеп за директното следење на генералните европски трендови како и учество во подобрувањето на младинската политика на ниво на Европа. Коалиција SEGA во моментот иницира иницијатива која треба да го поддржи процесот на формирање на национална младинска платформа која би аплицирала за членство во ЕМФ. Еден од респондентите на интервјуата, поранешен член и дел од раководството на МСМ потврди дека РМ била членка токму на овој форум преку МСМ, но била исфрлена поради неисполнување на обврските, во периодот кога МСМ се соочувала со внатрешни кризи.¹⁸

Имајќи предвид дека во голем број од земјите членки на Советот на Европа и земјите членки на ЕУ е направен значаен напредок во законската регулатива која го регулира статусот и делувањето на младите, тие може да користат како примери и насоки за тоа во кои рамки би требало да се движи законодавството во Република Македонија. Во оваа анализа се користат компаративни примери од повеќе земји (Словачка, Словенија, Хрватска, БиХ и Србија) чии што политички и социјално-економски контекст одговара на приликите во Македонија. Ова е секако значајно заради потребата да се влечат паралели од земји од кои тие можат да бидат искористени. Впрочем, во препораките дадени на креаторите на политики во првиот Младински извештај е наведено дека “контекстот игра круцијална улога при одлучувањето што функционира и што не. Креаторите на политики мора да бидат свесни за улогата на контекстот кога анализираат модели на политики од други земји и треба да се осигураат дека во целост ја земаат предвид важноста на културниот, историскиот и социјалниот контекст во кој тие оперираат.”¹⁹

Во секоја од земјите членки на ЕУ и повеќето држави членки на СЕ има развиена младинска политика, а во дел од нив постои и посебна регулатива која го определува статусот на младите или нивното здружување и делување. Во **Словачка**, Министерството за образование е највисокиот државен орган одговорен за политиката за деца и млади. Одделот за деца и млади функционира во рамки на министерството уште од 1988 година во насока на градење на младинска политика.²⁰ Социјалната и правната

¹⁶ Council of Europe: Youth, Co-management. <http://www.coe.int/t/dg4/youth/Coe_youth/co_management_en.asp>

¹⁷ European Youth Forum. Available at <<http://www.youthforum.org/>>

¹⁸ Интервјуа со претставници на раководството на МСМ во периодот 1991-1996 г.

¹⁹ Commission of the European Communities, Commission Staff working document, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. “Youth – Investing and Empowering EU YOUTH REPORT” Brussels, 27 April 2009. p. 96.

²⁰ Ladislav Machacek, “Youth policy and research in Slovakia,” *Slovenská politologická revue Číslo 1*, ročník IX., 2009, s. p. 43.

заштита на младите потпаѓа под надлежност на Министерството за труд, социјална политика и семејство на Словачката Република. Во **Словенија**, надлежно министерство е Министерството за образование и спортови во рамки на кое постои Канцеларија на Република Словенија за млади. Во рамки на Владата на Словенија постои Мешовит Комитет за младински прашања кој е составен од претставници на канцеларијата за млади и претставници на Националниот Совет на млади. Друго национално тело коешто се занимава со политиката за млади во Словенија е Собраниската комисија за младински прашања која е надлежна да дискутира по предлог закони, други акти и прашања кои се поврзани со младите, нивната позиција во општеството, промовирање на активна граѓанска култура кај младите.²¹ Во **Република Хрватска** има значително изградена институционална и правна рамка на младинската политика. Република Хрватска е земја кандидат за членство во ЕУ која е во напредната фаза на преговорите. Институционално, надлежни за политиката за млади во Хрватска се Советот за семејство, млади и спорт во Хрватскиот Парламент, Министерството за семејство, бранители и меѓу-генерациска солидарност е координатор на сите активности поврзани со политиката на млади како и Советот за млади како меѓуресорско советодавно и координативно тело составено од претставници на надлежните институции и граѓанските здруженија. Во **Босна и Херцеговина**, политиката на млади е изградена и во рамки на федерацијата како и на ниво на ентитетот на Република Српска. На федеративно ниво, надлежно тело за млади е Комисијата за координација на прашањата за младите во БиХ, која од 2009 година е вклучена во рамки на Министерството за граѓански прашања на БиХ која е задолжена за креирање на националната младинска политика и координација на активностите на сите инволвирани актери во земјата. Постојат и други институции кои имаат надлежности во политиката за млади како Агенцијата за труд и вработување, Директоратот за европска интеграција, Директорат за економско планирање, итн. Во рамки на Собранието, постои заедничка Комисија за човекови права, детски права, млади, имиграции, бегалци, азил и етика. Во **Србија**, како земја аспирант за членство во ЕУ, која ги споделува Европските аспирации со Македонија, постои Министерство за млади и спорт, кое е формирано во 2007 година, надлежно за регулирање на прашањата поврзани со младите како и за носење на стратешките документи за младите и нивно спроведување (Националната Стратегија за млади и Акциониот План).²² Формирањето на посебно министерство за млади и спорт е показател за политичката свест на донесувачите на одлуки за целната група на млади во државата. Покрај споменатото, и други министерства меѓу кои Министерството за образование, Министерството за труд и социјална работа, Министерство за здравство, Министерство за култура имаат надлежности во полето на

²¹ Council of Europe, Youth Partnership, "Country sheet on Youth policy in Slovenia," Last updated on 02 September, 2009. p. 4

²² Ibid.

младите. Постои и Одбор за млади и спорт во Собранието на Република Србија кое е исто така надлежно во областа на младите.

На регионално ниво, во дел од земјите постои извесна организација на младите кои учествуваат во севкупната политика за млади. Во **Словачка** се трансферира финансирањето на младинските политики на локалните власти и регионалните канцеларии (во образованието на пр.) иако актерите на национално ниво во политиката за млади остануваат доминантни.²³ Во **Словенија** не постојат регионални структури за младите но општината Љубљана има младински оддел кој обезбедува јавни тендери, соработка на НВОи во ова поле и нивно зајакнување.²⁴ Во **Хрватска**, на регионално и локално ниво, Законот за Совети на Млади донесен во 2007 година го регулира основањето и делувањето на советите на млади основани од страна на општините и локалните самоуправи со учество на претставници од младинските здруженија кои меѓу другото донесуваат одлуки, програми и закони кои ја подобруваат положбата на младите, а се финансирани од буџетите на локалните односно регионалните самоуправи.²⁵ Во Босна и Херцеговина, постојат офицери за млади на локално ниво по 50 општини кои претставуваат линк помеѓу општинската администрација и младинските асоцијации.²⁶ Исто така, во 60% од општините во **БиХ** постојат комисии или младински тела кои се посебни работни тела, а постојат и младински советодавни тела кои на локално ниво даваат мислење во рамки на младинската политика. Во **Србија**, министерства можат да формираат регионални центри кои го претставуваат државниот орган и до сега се формирани шест такви од страна на Министерството за млади и спорт а во план е отворање на уште 20 такви.²⁷ Исто така, во краткото време на постоење на министерството, отворени се 65 локални канцеларии во локалните самоуправи.²⁸ Едновремено, некои од локалните самоуправи имаат развиено и локални акциони планови за млади и имаат формирано тела кои треба да развиваат програми за млади во локалните опкружувања.²⁹

Што се однесува до легислативата во **Словачка** се уште нема унифициран Закон за млади кој би ги обединил сите области кои се однесуваат на младинската политика.³⁰ Напредок во политиката и особено легислативата за млади е направена во Словачка во 2008 година со донесувањето на Законот за поддршка на работата на младите (Акт бр.

²³ Peter Lauritzen, Hansen, Azzopardi et al. "Youth Policy in the Slovak Republic", Council of Europe Publishings, Strasbourg, April 2007, p. 30.

²⁴ Council of Europe, Youth Partnership, "Country sheet on Youth policy in Slovenia," Last updated on 02 September, 2009. p. 5

²⁵ Council of Europe, Croatia 2007 Country Report, <http://www.coe.int/t/dg4/youth/IG_Coop/YP_developments/Croatia_2007_en.asp#TopOfPage>

²⁶ Council of Europe, Youth Partnership, "Country sheet on Youth policy in Bosnia and Herzegovina," Last updated on 19 April, 2010. p. 11

²⁷ Council of Europe, Youth Partnership, "Country Sheet on Youth policy in Serbia," p. 9.

²⁸ Council of Europe, Youth Partnership, "Country Sheet on Youth policy in Serbia p. 10.

²⁹ Country Sheet on Youth policy in Serbia p. 10.

³⁰ Country Sheet on Youth policy in Serbia p. 10.

282/2008) кој ги промовира младите како активни граѓани кои земаат учество во подобрувањето на квалитетот на нивното живеење.³¹ Во 2008 година се донесени клучни области и акциони планови на државната политика за деца и млади во Словачка 2008-2013 како и Акционен План за младинска политика 2008-2009 кој се фокусира на образование, ИТ технологии, вработување и младинско учество.³² Во Извештајот за националната младинска политика на Словачка се наведува дека значително влијание во градењето на легислативата и севкупната политика за млади имал процесот на Европска интеграција.³³ Во извештаите за Словачка се наведува дека земјата треба да пристапи кон подготовка на сеопфатен закон што е можно поскоро.³⁴

Правната рамка во однос на младите во **Словенија** е регулирана со посебен Закон за национални совети од 2001 година. Со овој Закон се регулира статусот, делувањето, активностите и финансирањето на Националниот младински совет кој делува како чадор организација на младинските здруженија без разлика на нивната социјална, политичка и идеолошка ориентација. Со овој закон всушност се дозволува учество на политичките подмладоци во Националниот Совет во согласност со законот за политичките партии со што младинските организации се целосно опфатени во рамки на Советот. Во законот се наведува и обврската Советот да се вклучи во подготовката на закони и регулативи кои имаат директно влијание на младите. Словенија претставува пример на добри практики во однос на легислативата за млади како и воопшто младинската политика што е резултат на внатрешните напори на засегнатите страни во земјата како и постоењето и опстојувањето на активно младинско здружување и Младински Совет уште во времето на бившата Федерација кој демократски се трансформирал во Младински Совет како правен субјект кој делува независно.

Во **Хрватска** не се уредува областа на младите со еден обединувачки закон, но во 2007 година се усвои Законот за Совети на млади кој го регулира основањето и активностите на Советите на млади со цел да ги инволвира младите луѓе во јавниот живот на локалните самоуправи во кој членуваат млади луѓе од младинските локални организации.³⁵ Делувањето на Советите на млади опфаќаат подготовка на мислења за донесувањето одлуки, програмите и законите кои ја подобруваат положбата на младите, учествуваат во подготовката и имплементацијата на локалните документи кои се значајни за младите луѓе.³⁶

³¹ Ladislav Machacek, "Youth policy and research in Slovakia, a p. 45.

³² Ladislav Machacek, "Youth policy and research in Slovakia, a p. 46.

³³ "Youth Policy in the Slovak Republic", Council of Europe Publishing's, Strasbourg, April 2007, p. 49.

³⁴ Ibid.

³⁵ Council of Europe, Croatia 2007 Country Report, p. 2.

³⁶ Ibid.

Во **Босна и Херцеговина** постојат повеќе закони кои го уредуваат статусот, организацијата, делувањето, финансирањето и мандатот на младите и младинските организации. Неодамна е донесен и се имплементира федерален закон за млади кој се основа на принципите на фундаменталните човекови права и слободи како и меѓународните стандарди и најдобри меѓународни практики кои се однесуваат на младите. Покрај дефинирање на основните права и обврски на младите, законот ја дефинира и нивната организација на општинско, кантонско и федерално ниво, го регулира функционирањето на Советот за млади на Федерацијата БиХ како меѓуресорско работно тело надлежно за координација и усогласување на политиката за млади на федерално ниво, како и на Комисијата за млади при Парламентот на БиХ во кој членуваат претставниците на Советот на млади.

Република Српска исто така има донесено посебен и сеопфатен Закон за младинско организирање со кој се регулира општиот интерес на младите; основањето, здружувањето и регистрацијата на младинските организации, нивното делување, имот и финансирање, стручната работа и усовршување, младинските манифестации, меѓународната младинска соработка, информирањето како и телата за развој на младинската политика.³⁷ Целта на законот е да се стимулира младинското здружување како и да се овозможи и унапреди креирањето на младинската политика која е стратешки процес за подобрување на положбата на младите во општеството во согласност со европските практики. Во законот се пропишани и начините на организирање, делување и финансирање на Советот на млади на Република Српска како чадор организација на младинските организации. Понатаму, во делот на финансирањето е пропишано дека основното финансирање на младинско делување и работа младинските организации го добиваат од буџетот на Република Српска (по основ на програми за младите), општината и градот, од игрите на среќа, членарината, јавните донации, поклоните, рекламите на младинските манифестации, приходи од телевизиските права како и од сопствената работа.

Во **Србија** е во тек процес на широки консултации помеѓу сите засегнати страни кои учествуваат во градењето на политиката за млади, во подготовката на нацрт Закон за млади утврдено како обврска во Националната Стратегија и Акционен План. Законот има за цел да ги уреди младинските прашања во еден сеопфатен закон согледувајќи ја потребата од правно уредување на областа.

Сите предметни земји имаа некаква форма на младински организации кои делуваат како чадор организации во областа на младите. **Словачки Младински Совет** постои и учествува во политиката за млади, но имајќи предвид дека истиот е под државна капа, останува нејасно колку тој е независен и колку може да делува и да изразува мислења спротивни

³⁷ Закон за младинско организирање на Република Српска, чл. 1

на властите.³⁸ **Словенија** има независен Националниот Младински Совет кој е основан со Закон и кој делува како чадор организација на младинските здруженија без разлика на нивната социјална, политичка и идеолошка ориентација вклучително и на политичките подмладоци кои се застапени во Советот. **Мрежата на млади на Хрватска** делува како чадор организација која учествува како рамноправен актер во градењето на политиката на младите. Битно да се спомене како позитивна активност е дека подмладоците на политичките партии имаат потпишано Меморандум за разбирање со Мрежата на млади на Хрватска во насока на поуспешна имплементација на политиката на младите.³⁹ Во **Босна и Херцеговина** нема Младински Совет на ниво на федерацијата. Младински совет е етаблиран на ниво на **Република Српска** кој делува како чадор организација кој е дефиниран во согласност со Законот за младинско организирање на Република Српска. Коалицијата на млади на **Србија** која обединува мал број на младински организации имаше улога на чадор организација до извесна мера со тоа што таа јавно ја промовираше потребата од развивање на Национална Стратегија за млади.⁴⁰ Сепак во Србија се уште недостасува чадор организација иако таквата е објаснета и нејзините контури се определени во НСМ.

Заклучокот кој може да следи по горенаведената компаративна анализа на легислативата е дека во земјите кои беа разгледани, политиката на млади е во извесна мера добро развиена и како таква е оценета и од Советот на Европа и ЕУ. Во сите земји постои регулатива, од кои во повеќето посебна со која е регулирано делувањето, а некаде се прават обиди да се регулира и статусот на младите. Онаму каде што отсуствува овој тип на правна рамка (на пр. Словачка) се предлага да се пристапи кон подготовка на истата во извештаите на Совет на Европа. Иако Европските искуства не укажуваат на нужно носење на правна рамка која конкретно ќе ја дефинира областа и организирањето на младите, со цел нивно поголемо и позначајно општествено учество и самозастапување на нивните проблеми, анализирани практики покажуваат дека постоењето на правната рамка придонесува кон подобро регулирање на областа и зголемена партиципација на младите во севкупниот општествен живот како и подобро регулирана младинска политика.

Тоа е евидентно преку индикаторите за младинската политика – користењето на принципот на ко-управување помеѓу надлежните институции и граѓанските младински организации во насока на зголемено граѓанско учество; учество во донесувањето на одлуки и подготовка на легислатива; формирање на чадор младински организации кои ги застапуваат интересите на младите на сите нивоа – национално, регионално и локално (Босна и Херцеговина, Словенија и Хрватска), инволвираност на младинските чадор организации во подготовката на стратешките документи (Национални стратегии, акциони планови); растечки

³⁸ "Youth Policy in the Slovak Republic", Council of Europe Publishings, Strasbourg, April 2007, p.25

³⁹ Emina Buzinkic i Nikola, Bukovic. "Politika za mlade - Hrvatska i Evropska praksa." Mreza Mladih Hrvatske, 2009, sr. 8.

⁴⁰ Council of Europe, Youth Partnership, "Country Sheet on Youth policy in Serbia," p. 3

тренд на формирање на локални совети и канцеларии за млади (Србија, Хрватска); финансирање на локалните совети од страна на буџетот на локалните самоуправи, вклученост и учество на политичките подмладоци во рамки на Националните младински совети. Сите овие индикатори се значајни, но младинската политика не може да се анализира само преку индикатори, туку таа примарно претставува делување на владата, базирано на легислатива, известување во Собранието и му припаѓа на јавната сфера.⁴¹ Значи, станува збор за комбинација на добра институционална рамка, која ги опфаќа како владините надлежни така и граѓанските младински структури и посебна регулатива која ќе го дефинира опфатот, статусот и делувањето на младите.

IV. НАЦИОНАЛНА ЗАКОНСКА РАМКА

Бројот на млади луѓе, на возраст од 15-29 години, во Република Македонија според последните податоци од 30.06.2008 година изнесува 479 266 или приближно 23% од вкупното население во земјата. Тие претставуваат клучна алка за напредок на општествените процеси кон демократизација, интеграција во Евро-атланските структури, подобрување на внатрешните социо-економски и политички услови.

Население во Република Македонија на 30.06.2008 по специфични возрастни групи, пол и општини				
	15-19	20-24	25-27	28-29
Република Македонија				
Вкупно	157 897	165 069	98 583	63 717

Фуснота:
Извор: Државен завод за статистика
Во 'Скопје останат дел и Сопиште' се вклучени податоци за општините: Аеродром, Бутел, Кисела Вода, Центар, Чаир, Шуто Оризари и Сопиште

Имајќи го во предвид значењето на оваа категорија на луѓе за општеството како и препознавањето на нивното значење како ранлива категорија која е од примарно општествено значење на Европско ниво, потребно е да утврди дали нивниот статус и делување треба да бидат посебно уредени и во национални рамки.

Младите не се третираат како посебна општествена категорија во Уставот на Република Македонија. Не постојат експлицитни одредби кои директно се однесуваат на правата и обврските на младите. Правата и обврските на младите се определени во рамки на правата и обврските кои се однесуваат на граѓаните на Република Македонија. Тие во голема мера произлегуваат и од меѓународните документи и конвенции кои ги уредуваат

⁴¹ Experts on Youth Policy Indicators, third and concluding meeting, p. 3

универзалните човекови права⁴² како и постоечките меѓународни инструменти и политики кои се однесуваат на младите на ниво на Европската Унија и Советот на Европа.⁴³ Понатаму, активностите кои произлегуваат во однос на доменот на *младите* и кои се преземаат во Република Македонија во главно се поттикнати од процесот на интегрирање во Европската Унија и стратешките документи како што се Европското партнерство, Националната Програма за усвојување на законодавството на ЕУ (НПАА), итн.

Македонското законодавство не познава посебна регулатива која го регулира статусот на *младите* ниту пак посебните форми на младинското здружување и/или делување како што е тоа пример (на различен начин и форма) со законодавствата на некои од земјите од регионот и особено во земјите членки на Европската Унија.

Статусот на младите во Република Македонија е уреден хоризонтално, во бројните закони кои ја уредуваат социјалната, економската, здравствената, образовната, културната и останатите сфери. Така, младите имаат гарантирани права и обврски кои се определени во: Законот за основно образование, Законот за средно образование, Законот за високо образование, Законот за волонтерство, Законот за здравствена заштита, Законот за еднакви можности, Законот за семејство, Законот за здруженија на граѓани и фондации, Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер, Законот за малолетничка правда, Законот за локална самоуправа, итн.

Во овие закони се уредени правата и обврските на граѓаните а заедно со нив и на *младите* луѓе или пак исклучиво на *младите*, иако не се споменати како таква категорија, преку регулативата која се однесува исклучиво на нив самите (на пример Закон за средно образование, Закон за високо образование, итн.). Изминатите неколку години може да се забележи позитивна тенденција за воведување на законски одредби во различни закони кои се однесуваат на *младите*. Таков пример се конкретните одредби во новиот Закон за здруженија на граѓани и фондации кои се однесуваат на младите луѓе и малолетни лица.

Такви се и измените во постоечката регулатива во сферата на образованието кои се во насока на обезбедување на подобри услови за *младите*. Со измените на Законот за средно образование (Сл. Весник на РМ, бр. 47/2007) во учебната 2008/2009 година се вовеле задолжително средно образование како и бесплатно образование почнувајќи од 2009/2010

⁴² Универзалната Декларација за човековите права и фудаменталните слободи, Конвенцијата за правата на детето, Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, Европската конвенција за заштита на човековите основни слободи и права, Европската социјална повелба, Европската културна конвенција, политиката на ООН

⁴³ Препораките на Европската повелба за учество на младите во локалниот и регионалниот живот; Белата книга за Европска младинска политика на Европската комисија;

година со новиот Закон за учебници за основно и средно образование (Сл. Весник на РМ, бр. 94/2008). Начинот на кој предметните закони се спроведуваат е предмет на критики и дебати од стручната јавност во смисла на тоа колку воопшто овие измени придонесуваат кон подобар квалитет на образованието на младите луѓе. Некои од одредбите содржани во измените беа дури и предмет на укинување од страна на Уставниот Суд на РМ по поднесени иницијативи од страна на граѓани како на пример законското решение за екстерно оценување.

Во продолжение, и покрај проблемите за практичното спроведување на позитивните новини, формите за неформално образование на *младите*, кое се наведува во Белата книга за Европската младина како подеднакво важно како и формалното образование во стимулирањето на поактивно здружување и учество на младите луѓе како и на развивање на нивните вештини,⁴⁴ многу оскудно и декларативно се споменуваат во Законот за високо образование од 2008 г. (Сл. Весник на РМ, бр. 35/2008) како алтернативни облици на учење.

Понатаму, во овие законски одредби како и во законите кои се однесуваат на локалната самоуправа потребно е задолжително вклучување на младите и дефинирање на механизмите и модалитетите на нивното учество (на пр. Преку младински совети, младински центри, младински парламенти) кои во постојната регулатива отсутуваат. Многу битен сегмент е и обезбедувањето на финансиски средства преку буџетите на локалните самоуправи за младинските здруженија.

Во однос на партиципацијата на младите, комплетно отсутуваат одредби во законите како на пример законот за локална самоуправа, законот за политички партии, итн. согласно кои се обезбедува учество и организирани институционални облици на младите во рамки на институциите или организациите гарантирано со закон, во креирањето на политики, во политичкиот живот, особено во областите кои се од интерес на младата популација.

Со измените на Законот за здруженија на граѓани и фондации (52/2010) во член 15 се воведува одредба со која се дозволува основање на здруженија на граѓани од “малолетни лица со навршена 15-годишна возраст преку изјава за согласност за основање на здружение од нивниот законски застапник, за целите за кои се основа здружението во согласност со закон.”⁴⁵ Сепак, не постојат различни начини на регистрирање на младинските здруженија надвор од рамката за останатите здруженија на граѓани ниту пак извесни даночни олеснувања при што не може ни да се одреди нивниот конкретен број. Во прилог на тоа, иако се гарантира основањето и функционирањето на подмладоците на политичките партии, истите не може да се регистрираат како посебни субјекти или здруженија кои би можеле да учествуваат во градењето на политиката на млади. Во Македонија отсутува практика на инволвирање на партиските подмладоци

⁴⁴ Commission of the European Communities, “European Commission White paper – A new impetus for European Youth” Brussels, November 2001 p. 30.

⁴⁵ Закон за здруженија на граѓани и фондации (Службен весник на Република Македонија бр. 52/2010).

во градењето на политиката за млади, освен вклучувањето на истите од страна на Коалицијата СЕГА во нејзините активности, што е случај во Хрватска, Словенија и други земји. Се кодифицира и законодавството за малолетничка правда со новиот Закон за малолетничка правда донесен во 2007 година. Едновремено, донесен е и Акционен план со буџетска рамка за имплементација на Законот со кој е предвидена и подготовка на Национална стратегија како и спроведување на бројни активности за справување со овој феномен, во соработка со УНИЦЕФ.

Во областа на вработувањето на младите и подобрувањето на нивната економска положба, Законот за волонтерство од 2008 г. (Службен весник на РМ, бр. 85/2007) овозможи извесно подобрување на состојбите преку можностите за ангажирање и искористување на младата образована сила како и нивно минимално финансиско компензирање.

Од погоре наведеното станува јасно дека *младите* не се комплетно запоставени како категорија во националното законодавство иако воглавно станува збор за постоење на закони, документи и институционални облици кои не се занимаваат исклучиво со оваа категорија на граѓани. Во Република Македонија постоеле обиди за покренување на иницијативи за подготовка на посебна регулатива која ќе го регулира нивниот статус уште во деведесеттите години веднаш по осамостојувањето и процесот на демократска транзиција, во рамки на Младинскиот Совет на Македонија (МСМ) кој активно делувал особено во периодот 1991-1996 година како национална чадор организација на младинските здруженија⁴⁶, до неговиот престанок, но тие не се преточиле во предлог законски решенија во тоа време.⁴⁷

Првата интегрирана студија која ја анализира состојбата на младите во Република Македонија е подготвена во 2004 година и претставува Основна студија за младинските трендови. Оваа студија е подготвена од страна на Агенцијата за млади и спорт со поддршка на Проектот за развој на деца и млади со цел да послужи како “основа за креирање на една институционална рамка во која ќе се спроведува националната стратегија за млади.”⁴⁸ Всушност, Основната студија беше наменета да ги постави контурите на Националната стратегија за млади преку идентификација на областите кои истата треба да ги тангира. Впрочем, Основната студија претставува квантитативен и квалитативен осврт на положбата на младите во која отсуствува анализа за постоечките и/или потребните законските решенија кои треба да го регулираат статусот на *младите* во општеството.

Пристапувањето кон креирање на Национална стратегија за младите (НСМ) во 2004 година преку активно ангажирање и учество како на државните институции така и на невладиниот сектор претставен примарно

⁴⁶ Интервјуа со претставници на раководството на МСМ во периодот 1991-1996 г.

⁴⁷ Интервјуа со претставници на раководството на МСМ во периодот 1991-1996 г.,

⁴⁸ Агенција за млади и спорт, “Основна студија за младински трендови”, Проект за развој на деца и млади. Скопје, февруари, 2004, стр. 7

преку Коалицијата на младински организации СЕГА, која делува како чадор младинска организација во Македонија, претставуваше посериозен напор кон уредување на прашањето на *младите*. НСМ е донесена во рамки на надлежностите на Агенцијата за млади и спорт и согласно Националната Програма за Усвојување на Правото на ЕУ (НПАА) во 2005 година со Акционен План за нејзино спроведување во 2009 година во соработка со надлежните министерства и ангажман на Коалицијата на младински организации СЕГА.

НСМ ги дефинира приоритетните области кои се од интерес за младите и во рамки на кои е потребно да се преземат активности за подобрување на севкупниот статус на младите во државата како и ги следи младинските трендови на Европско ниво преку инкорпорирање на генералните принципи за подобрување на положбата на младите на Европско ниво, преку документите на ЕУ и Советот на Европа (СЕ). НСМ е предвидено да се имплементира десет години од денот на нејзиното донесување. НСМ не беше подготвена како стратешки документ кој би го усвојувал Собранието на РМ со цел истата да има обврзувачки правен карактер туку таа беше задолжителен документ само за Владата која ја усвоила.⁴⁹ Со донесувањето на НСМ, беше формиран и национален управувачки комитет (НУК) со цел координација на активностите помеѓу сите засегнати страни како и следење на спроведувањето на активностите од Стратегијата и Акциониот план за млади. НУК беше замислен во духот на методот на ко-управување на Советот на Европа бидејќи претставува форум како на надлежните државни институции така и на младинските здруженија. За жал, недоволната или отсуството на активност на ова тело (НУК) како и бележењето на *статус кво* во спроведувањето на активностите на Стратегијата⁵⁰ како и недостатокот на институционална поддршка на севкупниот процес доведоа до немање никакви значајни промени на законодавен и на институционален план во доменот на *младите*. НУК беше притоа реструктуриран и беше формирана Национална Комисија за изготвување на Акциониот План за имплементација на НСМ и беа формирани работни групи за разработка на секој од одделните приоритети на НСМ за 2009 година.

Процесот на интегрирање во Европската Унија, особено преку добивањето на статусот на земја кандидат за членство во ЕУ како и очекувањето на датумот за почеток на преговори, поттикнува преземање на активности на национално ниво кои ќе придонесат кон подобрување на севкупната состојба на младите во РМ, барем на полето на законодавството и институционалната рамка. Во НПАА предвидено е донесување на Закон за млади со кој ќе се уредат “општиот интерес и

⁴⁹ Центар за истражување и креирање на политики, “*Invest in Macedonia Национална Стратегија за млади на Република Македонија*”, Скопје, септември 2008 година, ст. 8. Достапно на <www.crpm.org.mk>

⁵⁰ Ibid.

програми во областа на младите, основање, здружување и регистрација на младинските организации, активност и делокруг на работа, имот и финансирање, права и обврски, стручна работа и усовршување, младински настани, меѓународна младинска соработка, информирање и тела за развојот на младинската политика.⁵¹ Едновременно, во наредниот период предвидено е донесување и на Закон за Совет на млади кој ќе го уредува начинот на формирање и делокругот на Советот, постапките за избор на членови и други прашања поврзани со работата на Советот. Исто така, последниот извештај на Европската Комисија за напредокот на РМ од 2009 година во поглавјето 26 Образование и култура се наведува дека е усвоен АП за имплементација на Стратегијата и дека се потребни понатамошни напори во воспоставувањето на ефикасен систем на контрола и функционирање на Националната Агенција за Европски Образовни Програми во областа на образование, обуки и млади.⁵² Во извештајот во делот на економските критериуми е наведено и дека Владата презела активности за борба против невработеноста на младите што можно е да придонесло на мало намалување на истата и ги препознава овие напори.⁵³

Институционално, прашањето на младите потпаѓа под надлежност на Агенцијата за млади и спорт. Првично, институционалната рамка била регулирана со формирање на Министерство за млади и спорт во согласност со Законот за изменување и дополнување на Законот за органите на управата ("Службен весник на РМ" бр.63/98) во 1998 г. кое подоцна се трансформирало во Агенција за млади и спорт (Службен весник на РМ" бр.58/00).⁵⁴ Во рамки на Агенцијата делува Секторот за млади со надлежности за: развивање на активна образовна политика, промовирање еднакви можности за образование и културно осознавање на младите, развој на неформалното образование, интеграција на младите во работниот процес, партнерство помеѓу државните органи и приватниот сектор во областа на вработувањето; подигање на нивото на квалитетот на живеење на младите; поттикнување на свеста на младите за семејните вредности; заштита на нивното здравје; координиран пристап кон државата и НВО секторот за заштитата на младите и промоција на здрави животни стилови, итн.⁵⁵ Агенцијата за млади и спорт е надлежна за спроведување на НСМ и АП како и за координација на сите засегнати страни во градењето на политиката на млади.

Всушност, насоките за градењето и надополнувањето на политиката на младите во РМ како и анализата на тековните состојби и процеси треба

⁵¹ Секретаријат за Европски прашања, Национална Програма за усвојување на правото на ЕУ (НПАА) ревизија 2010 година, Скопје, декември 2004, стр. 324.

⁵² Извештај на Европската Комисија за напредокот на Република Македонија за 2009 година, поглавје 26, Брисел, октомври 2009 година, стр. 69

⁵³ Извештај на Европската Комисија за напредокот на Република Македонија за 2009 година, економски критериуми, стр. 27

⁵⁴ Секретаријат за Европски прашања, Прашалник "3-18 Образование, обука и млади," Скопје, февруари, 2004 година, стр. 101

⁵⁵ Агенција за млади и спорт, Функции на секторот за млади, www.ams.gov.mk

да произлезат од Секторот за млади, во рамки на Агенцијата. И покрај постоењето на некаков независен институционален облик, иако прилично низок, многу малку внимание се посветува на севкупното развивање на политиката на млади и надградба на постоечката регулатива. Ваквата констатација произлегува и од анализирањето на активностите и делувањето на Агенцијата за млади и спорт кои се ексклузивно фокусирани на спортот додека младите се во голема мера занемарени. Притоа, отсуствува и хоризонтална институционална координација на останатите инволвирани државни органи (на пр. МТСП, МП, МЗ, МОН, МК, итн). што повторно не враќа на констатацијата за нефункционирањето на НУК. Буџетот на агенцијата е исто така диспропорционално поделен помеѓу Секторот спорт и Секторот за млади. Извештајот направен од страна на Европскиот Младински Форум за развојот на младинската политика во РМ во 2006 година наведува дека од вкупниот годишен буџет на агенцијата, 1 000 000 евра се користат од Секторот спорт, додека само 130 000 евра се за младите.⁵⁶ Ваквата несразмерна поделеност на средствата е значително поголема во последните неколку години бидејќи Агенцијата за млади и спорт е надлежна за спроведување на Проектот за изградба на спортски сали во училиштата ширум државата, што е еден од приоритетните проекти на Владата. Секако дека здравиот живот на младите е од примарно значење и напорите во оваа насока се позитивни, но потребно е да се уредат и другите области кои се од интерес и кои се однесуваат на младите. Ваквата констатација е уште повалидна ако се има во предвид Програмата за развој на спорт и млади за 2010 година каде што е евидентно дека севкупниот буџет во износ од 74. 000.000, 00 денари на Агенцијата се однесува на потпрограмата за спорт и финансирањето на спортски активности, федерации, спортисти, меѓународни активности за спорт за сметка на младите за кои не се определени никакви посебни средства за развој на младинската политика поодделно.⁵⁷ Повторно, може да се констатира дека е практично е невозможно да се предвидуваат активности за подобрување на положбата на младите во РМ и градење на младинската политика ако тие не се придружувани со соодветни финансиски средства кои ќе бидат обезбедени од страна на буџетот на РМ.

Покрај во рамки на извршната власт, во моментот *младите* не се третираат како посебна категорија во ниту едно од телата на Собранието на Република Македонија. Нивните права и слободи потпаѓаат под корпусот на човекови права кои се следат од страна на Анкетната Комисија за човекови права и Комисијата за образование и спорт во СРМ. Во Националната Програма за спроведување на правото на ЕУ (НПАА) е предвидено формирање на горенаведената посебна Комисија до крајот на април 2010 година. Не е познато какви активности се преземени за реализација на оваа активност, но отсуствува транспарентност и консултативност. Овој рок е

⁵⁶ European Youth Forum "Youth Work Development Report on the Study visit to Macedonia: 10-14 October,," A *Youth Forum Publication*, Brussels, 2006 p. 6.

⁵⁷ Влада на Република Македонија, Програма за развој на спорт и млади за 2010 година, Службен весник на РМ бр. 9/2010

веќе пропуштен и останува да се види дали формирањето на посебната Комисија за млади во Собранието ќе чека на подобри времиња (со некаков изговор – на пример недостаток на средства или финансиска криза) или пак истата ќе стане реалност.

Покрај на национално ниво, постои потреба од младинско организирање и делува и на локално ниво. Агенцијата за млади и спорт во соработка со Министерството за образование и наука е надлежна да формира Младински канцеларии во сите средни училишта со цел да се обезбеди поголема партиципација на средношколците во нивните образовни средини.⁵⁸ Сепак, во моментот се формирани незначителен број на канцеларии кои би требало да се практика и составен дел на секое училиште и покрај наводите дека вакви канцеларии се формирани во секое средно училиште во РМ.⁵⁹ Во извештајот на Европскиот Младински Форум се наведува и дека Агенцијата за млади и спорт планира да воспостави младински совети/инфо центри во сите општини со цел да допрат до руралната младина и непривилигираните групи.⁶⁰ Активности во оваа насока во моментот се преземаат од страна на Коалицијата СЕГА во рамки на проектот за Совети на млади во општините согласно Хрватскиот модел, при што се формирани три Совети за млади во Штип, Радовиш и Ресен, Повторно, ваквите иницијативи би требало да се интензивираат и истите да се реализираат со поддршка на Агенцијата за млади и спорт и средства од буџетот на РМ.

Во рамки на високото образование, Студентски парламент на Универзитетот “Св. Кирил и Методиј” Скопје кој делува како здружение на граѓани, со ограноци во секој од поодделните факултети, кој што претставува форум за организирање и делување на младите луѓе во високо образовните институции. Меѓутоа, студентскиот парламент во Македонија е препознатлив преку медиумското внимание кое го добива во врска со политичката поврзаност и обвинувања дека истиот претставува само изданок на власта.⁶¹ Се чини дека недостасуваат иницијативи и активности кои се поттикнати од младинските организации како студентскиот парламент во насока на подобрувањето на нивниот статус конкретно во образованието, но и на пазарот на трудот, во здравствениот систем и пошироко како и активности кои претставуваат дежурна критика на решенијата кои се од значење за студентите и воопшто младите луѓе.⁶²

⁵⁸ Секретаријат за Европски прашања, Прашалник “3-18 Образование, обука и млади,” Скопје, февруари, 2004 година, стр. 101.

⁵⁹ Секретаријат за Европски прашања, Прашалник “3-18 Образование, обука и млади,” Скопје, февруари, 2004 година, стр. 101

⁶⁰ European Youth Forum “Youth Work Development Report on the Study visit to Macedonia: 10-14 October,,” *A Youth Forum Publication*, Brussels, 2006 p. 6.

⁶¹ Ристевски Миле, А1, “Повик за квалитетно студентско организирање,” <
<http://www.a1.com.mk/vesti/default.aspx?VestID=121261> >, Скопје, март, 2010 година.

⁶² Како што на пример се: Износот на студентската партиципација, учество во програмите за размена како што се Еразмус мундус и др. и нивно соодветно признавање согласно Болоњскиот процес, навремена исплата на студентските стипендии и кредити, учество во управните и други тела на Универзитетите кои се одговорни за градење на курикулумите и програмите за работа

Од гледна точка пак на граѓанскиот сектор и неговата релација со државните институции, и покрај донесувањето на Стратегија за соработка со граѓанскиот сектор од страна на Генералниот секретаријат на Владата на РМ преку широк консултативен процес во 2007 година и нејзиното тековно спроведување, сепак недостасува комуникација и соработка со граѓанските младински организации и нивно подиректно инволвирање во градењето на политиката за *млади*. Конкретно во делот на спроведувањето на Националната Стратегија за млади и АП, и покрај обезбедената форма на заедничко управување во рамки на НУК, отсуствува активизам во овој поглед во изминатиот период. Во периодот од донесувањето на Стратегијата и особено Акциониот план за нејзина имплементација, целосно отсуствуваше систем на следење на реализираните приоритети. Оттука, се поставува и прашање дали воопшто се имплементираат активностите од АП. Ваквата состојба се должи примарно на незаинтересираноста на државните институции кои се надлежни за младите да ја подобрат севкупната ситуација и да работат континуирано на овој план и покрај активностите и следењето од страна на Коалицијата СЕГА. Неодамна, врз основа на годишната програма на Коалиција СЕГА за 2010 г. во партнерство со Агенцијата за млади и спорт во февруари пристапија кон процес на формирање на работна група/тело за следење на имплементацијата на НСМ. Од страна на сите надлежни министерства беа доставени номинации на членови на работната група. Во текот на февруари беше одржан прв состанок на кој се донесе заклучок да се организираат вакви состаноци на секои два месеци и да се доставуваат информации од сите надлежни институции за активностите кои се преземаат за реализација на Акциониот план. Изготвена е и дисеминирана матрица за следење на имплементацијата на НСМ по приоритети до сите инволвирани страни. Матриците кои се поделени по приоритети претставуваат добра основа за реализирање на активностите со резултати и индикатори но отсуствуваа делот на конкретни индикатори од до сега спроведеното кои би биле мерливи како и недостасуваат финансиски импликации за секоја од активностите поодделно.

Во насока на зајакнување на системот за следење на имплементацијата на НСМ, ангажиран е експерт од страна на Коалицијата СЕГА кој во наредниот период ќе треба да воспостави систем на следење на имплементацијата на НСМ.

Генерално, и покрај интензивирањето на активностите за следење на имплементацијата на АП на НСМ, се забележува отсуство на политичка волја за развивање на секторот млади, за младинската политика и особено младинската регулатива. Се чини дека активностите кои евентуално треба да бидат преземени во однос на правната рамка се единствено резултат на процесот на Европска интеграција и обврските кои произлегуваат како условеност во рамки на истиот. Секако, не треба да се занемари и активизмот на Коалицијата на младински организации СЕГА, чијшто напори доведуваат до придвижување во градењето на младинската политика во

РМ. Тука може да се заклучи и дека работата на Коалицијата СЕГА е единствен пример и тоа позитивен за “*bottom-up*” (одоздола нагоре) делување кое ги отсликува потребите и проблемите на младите и работи на нивно надминување.

Погоре наведената анализа укажува на тоа дека во Република Македонија постои одредена правна и институционална рамка која ја третира областа *млади*. Почнувајќи од 2004 година, преземени се посериозни напори за регулирање на статусот на млади. Тоа е евидентно и од подготвените стратешки документи (НСМ и АП) чие што донесување е резултат на консултативниот процес во кој беа вклучени младинските здруженија преку Коалиција СЕГА како и нивната инволвираност во спроведувањето на стратешките документи. Интензивирањето на активностите преку формирањето на работната група за следење на имплементација на АП на НСМ навестува дека областа добива моментум. Во однос на институционалната рамка, Агенцијата за млади и спорт со Секторот млади се единствено надлежни за градење и спроведување на политиката во областа која спроведува активности кои се однесуваат на младите но во отсуство на финансиски средства. Присутен е и принципот на ко-управување во извесна мера што се гледа од директната инволвираност на граѓанскиот сектор преку Коалиција СЕГА и одличната соработка со АМС што е позитивен пример. Сепак, отсуствуваат напори на национално ниво за градење на младинската политика и за законско регулирање на областа на младите со соодветна легислатива и покрај фактот што тоа претставуваат обврски согласно Европската агенда на земјата. Всушност, донесувањето на законската регулатива претставува дел од среднорочните приоритети предвидени со НПАА ревизијата за 2010 година со која веќе се доцни.

V ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Во Република Македонија отсуствува легислатива која го определува статусот, организирањето, здружувањето и делувањето на младите определена со посебен закон. Во исто време, во постојното законодавство категоријата *млади* е опфатена во различните закони кои се однесуваат на младите луѓе (на пр. корпусот на закони за образование, законот за малолетничка правда, итн.) или пак преку општи одредби кои се однесуваат на човековите права и обврски во други закони (закон за здруженија на граѓани, закон за малолетничка правда, итн).

Постојат повеќе начини како подобро да се регулираат правата и обврските на оваа категорија на граѓани. Националното законодавство може да се подобри со инкорпорирање на одредби во постојните закони кои директно ќе го регулираат статусот и делувањето на младите во поголема мера отколку што тоа е во моментов регулирано. Во секој случај, постои потреба од уредување на статусот и делувањето на младите луѓе во РМ со посебни закони кои се однесуваат директно на нив. Имајќи ги предвид

планираните активност за донесување на посебен Закон за млади согласно кој би се одредил нивниот статус, здружување, права и обврски како и посебен Закон за Совет на млади кој ги уредува начините и делокругот на делување, согласно активностите кои се предвидени во НПАА за 2010 година кои државата си ги зацртала како обврска, потребно е во најскор можен рок, сите напори да се насочат кон подготовка и последователно донесување на легислативата. Притоа, треба да се размислува за подготовка на еден сеопфатен закон каде би се регулирал и статусот на младите, нивното организирање, делување, репрезентација и финансирање.

V. 1 ПРЕПОРАКИ

Препораките може да се поделат во неколку подгрупи и тоа:

Подготвителна фаза која ќе претходи на подготовката на законот

- Да се пристапи кон подготовка на законска регулатива за млади и за Совет на Млади во Република Македонија (што е во согласност со ЕУ препораките и обврските согласно НПАА) во најскор можен рок
- Да се подготви еден сеопфатен закон кој во исто време ќе го регулира и статусот и правата и обврските на младите, но и нивното организирање, делување (Совет на млади) и начини на финансирање (да се користи примерот на Федералниот закон на БиХ за млади и Законот за младинско организирање на Република Српска)
- Да се иницира широк консултативен процес со сите засегнати страни каде ќе се дебатираат потребите на младите кои треба да бидат вклучени во Законот за млади (трибини, дебати, тркалезни маси)
- Да се вклучат партнери како од државните институции така и од Коалицијата СЕГА и младинските здруженија на национално, регионално и локално ниво
- Пред да се пристапи кон подготовка на Законот за млади потребно е да се направи сеопфатна анализа на состојбата на младите во РМ согласно оние области идентификувани во меѓународните документи (на пр. неформално образование, здравствени услуги, создавање на услови за домување, учество во локалниот живот, итн) со цел да се има преглед на тековната состојба на младите
- Да се направи истражување кое ќе ги лоцира потребите на младите на локално, регионално и национално ниво, но и на младите по одредени социјални подгрупи (лица со посебни потреби, припадници на мнозински групи, средношколци и студенти, социјално

загрозени, итн) со цел да се лоцираат проблеми кои тие ги идентификуваат и кои треба да најдат место во законската регулатива

Пристапување кон подготовка на законот

- Постои потреба од *legs generalis* за младите каде што ќе имаа точна дефиниција за поимот млад човек (да се следат Европските практики од 15-30 г.) – да се прошири дефиницијата за млади која е дадена во НСМ
- Покрај дефиниција на терминот млади потребно е да се дефинираат и други поими како на пример младински организации, Совет на млади, младинско делување, младинска партиципација, младинска меѓународна соработка, итн.
- Да се рефлектираат и образложат принципите на кои ќе почива законот и кои се во согласност со принципи определени во документите на Советот на Европа и Европската Унија во областа на младите и тоа: солидарност, транспарентност, ко-управување, отворен метод на координација, почитување на човековите и малцинските права
- Јасно да се определат целите за донесување на законот – да се обезбеди независност и зајакната положба на младите во општеството, да се обезбеди активно граѓанско учество на младите во општеството, да се подобрат животните, образовните, работните, здравствени условите на младите, да се гради активна младинска политика и учество на младите во системот на донесување на одлуки
- Да се земат во предвид компаративните искуства од Законот за младинско организирање на Република Српска, Федералниот Закон за млади на БиХ, Законите за Совети на млади на Хрватска и особено на Словенија
- Да се гарантира учество на младите во процесите на одлучување и градење политики во областите кои се од нивни интерес и се однесуваат на локално, регионално и национално ниво
- Да се обезбедат финансиски средства за младинското организирање – преку буџетот на РМ во рамки на кој ќе биде определена фиксна сума како и по основ на предлог програми за млади; преку посебни финансиски средства кои ќе се обезбедуваат на годишно ниво од страна на општините; преку издвојување на средства од државната лотарија; преку донации и подароци; преку самофинансирање по

основ на рекламирање на младинските организации; организација на настани од страна на младинските организации.

Одредби кои се однесуваат на Советот за млади

- Да се користат позитивните искуствата на поранешниот Национален Совет на Македонија при подготовка на одредбите во законот кои ќе се однесуваат на националниот Совет за млади особено во делот на меѓународната младинска соработка и учество и активизам во меѓународни форуми
- Да се воспостави Совет на млади кој ќе биде независна институција иницирана од граѓанскиот сектор. Националниот Совет за млади кој ќе се основа со Законот да биде организација претставник на граѓанскиот сектор со искуство и работа во областа на младите како водечки во градењето и инспирирањето на политика за млади
- Националниот Совет за млади да се етаблира како посебен правен субјект со својство на правно лице
- Да се формираат регионални и локални Совети за млади по примерот на веќе етаблираните пилот совети во Штип, Ресен и Радовиш од страна на Коалицијата СЕГА
- Да се обезбеди учество на политичките подмладоци во рамки на националниот Совет за млади на Република Македонија
- Да се обезбедат одредби за меѓународна младинска соработка, зачленување и учество независно и преку националниот Совет за млади на РМ кој ќе делува како чадор организација

Систем на следење

- Да се подготвува Акционен План кој ќе се ревидира на годишно ниво за спроведување на законот со финансиски импликации за секоја поодделна активност
- Да се подготвува шестмесечен извештај за статусот на реализација на законот согласно Акциониот План
- Да се изгради систем на мониторинг и евалуација на спроведувањето на законот.

Формирање на Комисија за млади

- Да се формира Комисија за млади во рамки на Собранието на РМ која ќе ги разгледува, дебатира и определува правците на делување на младинската политика и предлог Законот за млади
- Комисијата за млади во СРМ да ги вклучи сите засегнати страни кои имаат учество во градењето и спроведувањето на политиката на млади на национално, регионално и локално нивно, граѓанскиот сектор, Советите за млади, младинскиот парламент, итн.
- Одредби за етаблирање на Комисијата за млади може да бидат содржани во законот по примерот на законот за младинско организирање на Република Српска

Понатамошно унапредување на постојната легислатива

- Да се воведат одредби во законската регулатива која се однесува на образованието на млади (основно, средно, високо) согласно кои задолжително ќе треба да се формираат младински канцеларии во сите средни училишта
- Да се обезбеди учество на младите во процесот на донесување на одлуки и формирање на организациони единици за млади во рамки на општините преку измени во Законот за локална самоуправа
- Да се размислува за воведување на одредби во законите од областа на работните односи и вработување со кои ќе се подобри пристапот на младите кон вработувањето
- Да се направат измени во Законот за политички партии согласно кои ќе се овозможи делување на политичките подмладоци како посебни правни субјекти

Унапредување на националните структури и механизми и подобрување на координацијата

- Да се постигне баланс помеѓу управувачките структури на политиката на младите – државата (централно, регионално и локално ниво) и НВОи преку форум каде ќе бидат застапени сите нивоа и интереси (Национален Младински Совет и негови ограноци)
- Институционалната соработка во подготовката на легислативата за млади да се раководи од принципот на ко-управување (по примерот на Европските практики)

- Да се обезбеди непречено функционирање на националното координативно меѓуресорско тело составено од претставници од сите инволвирани страни (на пр. работната група формирана во февруари 2010 г. за следење на имплементацијата на АП на НСМ) и негова зголемена активност во градењето на младинската политика
- АМС – да продолжи со моделот на ко-управување во подготовката и имплементацијата на стратешките документи и програми
- Да се подобри координацијата и комуникацијата помеѓу АМС – Сектор за млади од една страна, Национална Агенција за европски образовни програми и мобилност од друга, како и носечките национални институции за политиката и програмите за млади.

На крај, добра младинска политика нема да може да се изгради во РМ ако таа не ги рефлектира реалните потребите на младите, не биде поддржана од политичките фактори и не води кон добри резултати кои ефективно ја подобруваат состојбата на младите. Младинската апатичност и неинволвираност во системот на градење политики и носење на одлуки е индикатор за незадоволството и незаинтересираноста на младиот човек што е одраз на неговата перцепција за состојбите во општеството и недовербата дека може истите да се променат. Една сеопфатна младинска политика која ќе го инволвира младиот човек и ќе му овозможи механизми и средства за негова поголема партиципација и влијание врз одлуките кои се однесуваат на него/неа секако дека ќе придонесе кон промена на постојната ситуација.

Секако не треба да се занемари дека во Република Македонија се прават напори за интензивирање на активностите во насока на градење на ефективна и успешна младинска политика особено од граѓанскиот сектор преку иницијативите на Коалицијата СЕГА. Овој моментум треба да се одржи и надогради. Градењето на правната рамка е првиот чекор, кој секако треба да биде проследен со политичката волја како и активностите на сите инволвирани актери кои во фокусот на вниманието и делувањето ќе ги имаат младите.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Агенција за млади и спорт, “Основна студија за младински трендови”, Проект за развој на деца и млади. Скопје, февруари, 2004
- Влада на Република Македонија, Програма за развој на спорт и млади за 2010 година, Службен весник на РМ бр. 9/2010
- Влада на Република Македонија, “Претставени можностите за користење на програмата ‘Млади во акција’ пред НВО секторот,” 2009 година, Достапно на <<http://www.vlada.mk/?q=node/3816>>
- Commission of the European Communities, “European Commission White paper – A new impetus for European Youth” Brussels, November, 2001.
- Commission of the European Communities, Commission Staff working document, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. “Youth – Investing and Empowering EU YOUTH REPORT” Brussels, 27 April 2009.
- Council of Europe: Youth, Co –management. Available at <http://www.coe.int/t/dg4/youth/Coe_youth/co_management_en.asp>
- Council of Europe, Youth Partnership, “Country sheet on Youth policy in Slovenia,” Last updated on 02 September, 2009
- Council of Europe, Croatia 2007 Country Report, http://www.coe.int/t/dg4/youth/IG_Coop/YP_developments/Croatia_2007_en.asp#TopOfPage
- Council of Europe, Youth Partnership, “Country Sheet on Youth policy in Serbia,”
- Emina Buzinkic i Nikola, Bukovic. “**Politika za mlade - Hrvatska i Evropska praksa.**” Mreza Mladih Hrvatske, 2009
- European Youth Forum. Available at <<http://www.youthforum.org/>>
- European Youth Forum “Youth Work Development Report on the Study visit to Macedonia: 10-14 October,,” A Youth Forum Publication Brussels, 2006
- European Commission Youth, Youth policy, Overview. Available at: <http://ec.europa.eu/youth/youth-policies/doc1687_en.htm > Last updated on 18 March, 2010.

European Commission Youth, Youth – Investing and Empowering, “A New Era of EU Youth Policies.” Available at:
<http://ec.europa.eu/youth/news/news1458_en.htm>

Извештај на Европската Комисија за напредокот на Република Македонија за 2009 година, поглавје 26, Брисел, октомври 2009 година

Коалиција на младински организации СЕГА,
<http://sega.org.mk/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=28>

Machacek, Ladislav. “Youth policy and research in Slovakia,” *Slovenská politologická revue Číslo 1, ročník IX.*, 2009.

Peter Lauritzen, Hansen, Azzopardi et all. “Youth Policy in the Slovak Republic”, Council of Europe Publishings, Strasbourg, April 2007

Ристевски Миле, А1, “Повик за квалитетно студентско организирање,” <<http://www.a1.com.mk/vesti/default.aspx?VestID=121261>>, Скопје, март, 2010 година.

Секретаријат за Европски прашања, Национална Програма за усвојување на правото на ЕУ (НПАА) ревизија 2010 година, Скопје, декември 2004

Секретаријат за Европски прашања, Прашалник “3-18 Образование, обука и млади,” Скопје, февруари, 2004 година

Williamson, Howard. “Supporting Young people in Europe vol. 2.” *Council of Europe Publishings*, Strasbourg, April 2008

Центар за истражување и креирање на политики, “Invest in Macedonia Национална Стратегија за млади на Република Македонија”, Скопје, септември 2008 година, стр. 8. Достапно на www.crpm.org.mk

ЛИСТА НА ИНТЕРВЈУА

1. Д-р. Зоран Костов, Студии за новинарство, медиуми и масовни комуникации, Универзитет Св. Кирил и Методиј Скопје, поранешен Претседател на МСМ во периодот 1991-1996 година. Електронско интервју направено на 13 април, 2010 година.
2. Луција Поповска – Habitat for Humanity, Братислава Словачка, поранешен член на МСМ во периодот 1991-1996 година, задолжен за меѓународна соработка. Телефонско интервју направено на 14 април, 2010 година.
3. Горан Булдиоски - Директор, Тинк Танк Фонд, Институт Отворено Општество Будимпешта, поранешен генерален секретар на МСМ во периодот 1991-1996 година. Електронско интервју направено на 13 април, 2010 година.